

Liban Ali Hersi on saanut Kotimaisten kielten keskuksen suururakan valmiiksi. Suomi–somalisanakirjan viimeinen osa ilmestyi vuoden alussa. Sanakirjatyön ohessa somalin kielen ja kulttuurin opettaminen yliopistossa, suomen kielen opettaminen sekä esimerkiksi asioimistulkkien kouluttaminen ovat kaikki pohjimmiltaan tavoitelleet samaa asiaa: miten ymmärtäisimme toisiamme paremmin.

Sillan- rakentajana suomen ja somalin kielten välillä

TEKSTI JA KUVAT **TUIJA HANNULA**

Mitä mahtaa olla *sataa räntää* somaliksi? Entäpä näin korona-aikoina tärkeä *yskiä hihaan*? Suomeksi puhutaan myös joskus kummia, kuten *kalanruoto jäi hampaankoloon*, eikä se jää pikemminkin hampaiden väliin? Näihin ja moniin muihin asioihin sanakirjan laatija joutuu etsimään vastauksia.

– Sanakirjaprojekti Kotimaisten kielten keskuksessa oli minulle kuin toinen koulu, opin siinä paljon leksikografiasta, **Liban Ali Hersi** kertoo.

Suomi-somali-verkkosanakirjan viimeinen osa, sanavälit WC-Öölanti, julkaistiin Kotimaisten kielten keskuksessa tänä vuonna. Valmiissa sanakirjassa on noin 28 000 hakusanaa, ja kirja on verkossa vapaasti käytettävissä.

– Lumi ja jää ovat somaliksi sama sana. Sanakirjatyo on mielenkiintoisimmillaan silloin, kun selvää vastinetta sanalle ei toisesta kielestä löydy, Liban Ali Hersi kertoo.

Sanakirjaprojekti on kulkenut Libanin mukana sivutoimisesti vuodesta 2012. Työ on ollut uraauurtavaa, hakusanoissa on arkipäivän sanaston lisäksi monien alojen erikoisanastoa.

Harvinaisen kieliparin kanssa työskenteleminen on ollut haastavaa ja mielenkiintoista. Mielenkiintoisinta se on silloin, jos suuraa vastinetta ei kielten väliltä löydy. Erilaiset kulttuurit määrittävät myös sanastoa. Kun esimerkiksi suomen kielessä on paljon lumisanastoa, somalin kielessä on paljon kuivuteen, kameleihin ja paimentolaisuuteen liittyvää sanastoa.

– On paljon sellaisia suomenkielisiä sanoja, joille ei löydy somalinkielistä sanaa tai päinvastoin. Mutta yllätys minulle oli, ettei vastineita löydy aina suomen ja viron kieltenkään väliltä.

Sanakirjalla on paljon käyttöä suomenoppijoiden, kaksikielisten, kääntäjien, tulkkien ja esimerkiksi myös toimittajien parissa. Liban on saanut viime aikoina yhteydenottoja koronauutisten tiimoilta, koska toimittajat halusivat tietää tarkasti, miten asioita voisi parhaiten ilmaista somalin kielellä.

– Hyvä esimerkki on ilmaus *yskiä hihaan*, koska *hiha* on somaliksi *käsi*. Niinpä suora

käännös ei käy. Tällaisessa tilanteessa etsitään ensin, löytyykö jostakin muusta maasta, esimerkiksi Pohjoismaista tai Pohjois-Amerikasta, jo vakiintunutta somalinkielistä käsitettä. Jos ei löydy, täytyy käyttää selittävää vastinetta. Selittävä vastine on monisanaisempi selitys käsitteestä. Tässä tapauksessa se ottaa huomioon myös hihan kankaan anatomisen käden lisäksi, Liban selittää sanakirjatyön periaatteita.

Toinen esimerkki on sana *räntä*. Ensinnäkin lumi on somaliksi sama sana kuin jää. Lumien ja jään olomuotoja ei siis ole niin tarkkaan eroteltu kuin suomen kielessä.

– Lähtökohta on, että ensin itse ymmärtää perin pohjin, mitä *räntä* tässä kulttuurissa tarkoittaa. Sen jälkeen etsitään, onko vastineita jo olemassa tai mitä sanoja somalialaiset ovat ilmiöstä kehittäneet muissa pohjoisissa maissa. Kun sitten sana *räntä* käännetään märeksi lumeksi, täytyy vielä ottaa huomioon, että lumihan sisältää jo sinänsä vettä eli on aina myös märkää, mutta voidaan kuitenkin olettaa, että täällä asuvat ymmärtävät mitä vetinen lumi tarkoittaa. Lisäksi täytyy ottaa huomioon, että monisanainen selittävä vastine toimii myös keskellä lausetta niin, että sitä voidaan käyttää lauseessa yksittäisen sanan tavoin.

SOMALI JA SUOMI - EROT JA SAMANKALTAISUUDET

- Somalin kieli kuuluu afroaasialaisen kielikunnan kuušilaiseen alaryhmään.
- Somali on Somalian virallinen kieli ja sitä puhuu noin 14–17 miljoonaa ihmistä, osa heistä asuu Somaliassa, osa ympäri maailmaa.
- Etnisesti ja kielellisesti eri alueilla puhuttu kieli on varsin yhtenäistä. Murteet eivät eroa rakenteellisesti toisistaan kovinkaan paljon.
- Virallinen kirjakieli latinalaisilla aakkosilla luotiin 1970-luvulla. Tätä ennen kieltä kirjoitettiin arabialaisella kirjaimistolla.
- Puhekielen kirjoitettu muoto on noussut yleiskielen rinnalle esimerkiksi internetin käytön myötä samaan tapaan kuin suomen kielessäkin. Puhekieliset pronominit *mā* ja *sā* ovat *ani* ja *adi*, kun kirjakieliset muodot ovat *aniga* ja *adiga*. Puhekielessä sanoja lyhennetään poistamalla vokaaleja, aivan kuten suomen kielessäkin.
- Suomessa asuu ulkomailla syntyneitä somalin puhujia noin 13 000 ja somalialaistautaisia yhteensä noin 21 000.

ÄÄNTÄMINEN

- Somalia kirjoitetaan samalla tavalla kuin äännetään, kuten suomeakin. Kielessä on myös pitkiä ja lyhyitä vokaaleja, ja ne kirjoitetaan eri tavalla. Muuten vokaaleja on vähemmän kuin suomessa.
- Somalin kielessä on samat konsonantit kuin suomen kielessä mutta lisäksi niihin kuuluu suomalaiselle vaikeita kurkkuäänteitä.
- Suomen kielen geminaattoja *kk/pp/tt/ss* ei ole somalin kielessä, se saattaa tuottaa haasteita astevaihtelun oppimiseen. Muuten kaksoiskonsonantti on merkitystä erottava: esimerkiksi *carab/arabi* ja *carrab/kieli*.
- Monien afrikkalaisten kielten tavoin somali on tonaalinen kieli, eli sanan merkitys vaihtelee sävelkorkeudesta riippuen. Sävelkoron paikka muuttaa sanan merkitystä: esimerkiksi *ínan/poika* ja *ínán/tyttö*.

SANASTO

- Kielessä on paljon lainasanoja arabias-ta ja Euroopan kielistä, kuten kirjasto *laybreeri* ja kirja *buuq*. Viimeisen 25 vuoden aikana kieleen on tullut paljon uudissanonoja.

Suomen kieltä pöydän molemmin puolin

Sanakirjatyö Kotimaisten kielten keskuksessa on ollut Libanin mukaan erittäin hedelmällistä ja antoisaa. Kotuksen väki saa Libanilta paljon kiitosta.

– Muistan, miten jokaisen lounastauon yhteydessä eri yksiköissä työskentelevät kotulaiset olivat kiinnostuneita sanakirjatyöstäni, ja pohdimmekin paljon yhdessä sanastoasioita. Keräsin esimerkkejä, jotka tuntuivat minusta oudoilta. Pohdin esimerkiksi, miksi hakusanan *kolo* kohdalla esimerkissä kalantuoto menee hampaankoloon, eikä se mene

hampaiden väliin? Aivan kuten leivänmuruakin. Koska omalle kielelle helposti sokaituu, näistä pohdinnoista oli toivoakseni hyötyä myös kotulaisille. Toisen kielen näkökulmasta tällaiset outoudet kielessä hahmottuvat helpommin.

Sanakirjatyön lisäksi Liban on ehtinyt moneen. Kokemusta suomen kielen opiskelusta on pöydän molemmilta puolilta. Hän on opettanut suomen kieltä maahanmuuttajille ja työskennellyt asioimistulkkien kouluttajana. Tällä hetkellä Liban opettaa äidinkieltään somalia Helsingin yliopistossa Afrikan ja Lähi-idän kielten osastolla. Opiskelijoita on laidasta laitaan; suomalaisten lisäksi paljon

Pakolaisuus ja diaspora ovat synnyttäneet uusia olosuhteita kuvaavia ilmaisuja.

- Suomessa asuvien kieleen on tullut useita lainasanoja suomen kielestä, kuten mansika/mansikka, neefola/neuvola ja baakadda hopyoda/äidin paketti eli äitiyspakkaus.

MORFOLOGIA

- Perussanat ovat yleensä yksi- tai kaksitavuisia. Sanoja voidaan yhdistää ja niihin voidaan lisätä päätteitä ja liitteitä kuten suomessakin. Äänne muutokset ovat tällöin mahdollisia kuten suomessakin. Somalin kielen taipumus siis muistuttaa suomen kieltä: esimerkiksi faras-kayga-na/hevonen-minun-ja eli hevosenikin.
- Paikansijoja ilmaistaan prepositioilla, joiden paikka on lauseessa aina kiinteästi ennen verbiä.
- Pääsanaja määre ovat toisinpäin kuin suomen kielessä, pitkä nainen on siis naisen pitkä.
- Verbeillä on persoona-, luku-, aikamuoto- ja sukutaivutusta. Verbin perusmuoto on imperatiivi eli käskymuoto. Se on pienin verbin yksikkö, jota voidaan laajentaa ja joka esiintyy monissa sanakirjoissa. Kotuksen suomi-somali-sanakirjassa on kuitenkin käytetty myös somalinkielisenä vastineena infinitiivimuotoa, jotta kirjaa olisi helpompi käyttää.

- Somalin kielessä on kolme verbityyppiä. Kolmas tyyppi ilmaisee toiminnan tapahtumista tekijän hyväksi. Jos esimerkiksi avaa oven tai avaa oven itselleen, käytetään eri verbimuotoa.
- Substantiiveilla on kaksi sukua, maskuliini ja feminiini. Ne täytyy opetella ulkoa tai päätellä äänneiden perusteella.

SYNTAKSI

- Somalin kielen perussanajärjestys on subjekti+objekti+verbi.

ERISNIMET

- Somalinkielisillä erisnimillä on yleensä merkitys, kuten Rooble/sateentuoja, Deeqa/laaja. Nimeämisjärjestelmässä henkilön koko nimi koostuu kolmesta osasta, ensimmäinen on kutsumanimi, toinen isän ja kolmas isoisän nimi.

Lähteet: Liban Ali Hersi 2018: Somali. Teoksessa Honko & Mustonen (toim.) Tunne kieli -Matka maailman kieliin ja kielitietoisuuteen. Somaliliitto.fi. Tilastokeskus.fi

Suomi-somali-verkkosanakirjan

viimeinen osa julkaistiin Kotimaisten kielten keskuksessa tänä vuonna.

Valmiissa sanakirjassa on noin 28 000 hakusanaa, ja kirja on verkossa vapaasti käytettävissä.

kaksikielisiä kahden kulttuurin nuoria, jotka opiskelevat kieltä myös identiteettinsä takia.

Liban itse tuli Suomeen parikymmppisenä. Suomen kielen opinnot johtivat yliopistoon asti, jossa suomi oli sivuaineena venäjän ollessa pääaine.

– Minulla oli jo heti alussa hyviä suomen kielen opettajia. Lisäksi suomen kielen oppimisessa auttoi itseäni uskoakseni se, että minulla oli kokemusta kielten oppimisesta ja sitä myötä tietoa siitä, miten kielet toimivat. Opin suomea lukemalla ja puhumalla sekä tietysti myös kielioppia teoreettisesti lukemalla.

Syntyperältään puoliksi somalialaisena, puoliksi venäläisenä Libanilla on aitiopaikka paitsi suomen kielen oppimiseen myös kulttuuriseen kotoutumiseen Suomessa.

– Minulla on sellainen tunne, että täällä puhutaan maahantulijalle liian helposti englantia. Muistan, että Venäjällä oli ainakin Neuvostoliiton aikaan ihan pakko osata venäjää. Muuten tavallisesta arkielämästäkään ei olisi tullut mitään.

Libanin mielestä suomen kielen opiskelu on äärimmäisen tärkeää, jos aikoo asua Suomessa vuotta tai kahta pidempään.

– Kieli on tietysti väline arkielämän tilanteissa, kuten miten ostaa appelsiineja kaupassa tai hallita työelämän adjektiiveja työhakemusta laadittaessa. Mutta se on myös paljon enemmän. Kielen kautta avautuu se, miten tämä yhteiskunta toimii: kulttuuri, mentaliteetti, sanonnat, poliittiset kuviot, sanalla sanoen kaikki.

Sanallisia siltoja

Liban on toiminut myös maahan muuttaneiden työvalmentajana, ja kielitaito sekä osallisuus yhteiskunnasta kulkeekin hänen mielestään paljon myös työpaikkojen kautta. Hänen mielestään myös lapset kohtaavat aikuisten tavoin paljon haasteita uudessa kotimaassa.

– Uskon, että nyt on tultu siihen, että somalialaiset lapset hallitsevat monesti suomen kielen paremmin kuin somalin ja pystyvät ilmaisemaan itseään paremmin suomeksi. Lasten molempien kielten kehittymistä pitäisi tukea enemmän. Ainoastaan koulu ei kasvata, vaan se mitä perheissä tapahtuu, on tärkeää myöskin.

Libanin suunnitelmissa olisi laatia oman äidinkielen opetukseen oppikirjoja, jossa olisi työkielenä suomi. Siitä hyötyisivät monet, koska oppilaan vahvempi akateeminen kieli on usein suomi.

– Lapsille pitäisi olla käytännönläheisiä sanastoja oman äidinkielen oppimiseen. Sanastojen pitäisi liittyä arkielämään ja suomen kielellä toimimiseen todellisen elämän tilanteissa. Kamelirunoudesta ei ole paljon hyötyä täällä asuessa, Liban perustelee.

Mutta mikä sanakirjan rooli on Libanin mielestä uuden kielen oppimisessa?

– Sanakirjaan ei pidä takertua, mutta sanakirjan avulla voi päästä alkuun. Myöhemmin suosittelen kyllä siirtymistä kaksikielisestä sanakirjasta yksikieliseen suomen kielen sanakirjaan.

Erilaiset kulttuurit määrittävät myös sanastoa. Kun esimerkiksi suomen kielessä on paljon lumisanastoa, somalin kielessä on paljon kuivuuteen, kameleihin ja paimentolaisuuteen liittyvää sanastoa.

Koska eri kielissä ja kulttuureissa ilmaistaan asioita usein hieman eri tavoin tai eri sanoin, sanakirjatyö luo siltoja kulttuurien välille. Ihmisinä koemme monia asioita ilmaisujen erilaisuudesta huolimatta samoin. Tästä kertovat esimerkiksi monet somalinkieliset sanonnat ja sananlaskut, joissa sama ydinajatus löytyy myös suomen kielellä hieman eri sanoin ilmaistuna. Sananlaskut ovat ihmiskunnan yhteistä perimää, ja usein samat ajatukset kiertävät eri kulttuureissa.

Somalialaiset sananlaskut ovat yksi Libanin monista kiinnostuksen kohteista. Somalialainen suullinen perimä on rikasta, ja suullisen ilmaisun taitaminen on kulttuurissa hyvin tärkeää.

Wadiiqada yari waddada weyn bay kugu riddaali eli pieni kasvaa suureksi ja pienet polut johtavat isoille teille on suomeksi ilmaistuna *Pienistä puroista syntyy suuri virta*.

Far keliya fool ma dhaqdo eli yhdellä sormella ei voi pestä koko kasvoja. Suomeksi sama ajatus on ainakin sananlaskuissa *Yhteistyö on voimaa* tai *Ei yksi pääsky kesää tee*.

Tai mikä on yllättävää ajatusta omasta tupisuustaan hellivälle suomalaiselle, somalin kielellä löytyy myös sanonta *Puhuminen hopeaa, vaikeneminen kultaa*: somaliksi suljettu suu on kultaa – *Af daboolan waa dahab*.

Näin paimentolainen ja metsästäjä-keräilijä voivat löytää sillan toistensa luokse. Sanakirja on yksi tärkeä väline tällä tiellä.

”Monet somalialaiset lapset pystyvät ilmaisemaan itseään paremmin suomeksi kuin somaliksi. Koska koulussa oppilaan vahvempi akateeminen kieli on usein suomi, lapsille pitäisi olla enemmän käytännönläheisiä sanastoja oman äidinkielen oppimiseen.”